SANOAT KORXONALARIDA MOLIYAVIY SALOHIYATNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI

Tursunov Mansur Mirzayevich
Termiz iqtisodiyot va servis universtiteti
E-mail: mansurmirzayevich571@gmail.com
Tel: +998 99 410 00 39

Annotatsiya. Ushbu maqolada sanoat korxonalarining moliyaviy salohiyatini boshqarish tizimini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida sanoat subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish va moliyaviy barqarorligini ta'minlash zarurati bilan belgilanadi. Maqolada moliyaviy salohiyat tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari va korxona rivojlanishidagi roli batafsil yoritilgan. Shuningdek, sanoat korxonalarida moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini baholash ko'rsatkichlari, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari o'rganilgan. Statistik tahlillar asosida sohadagi tendensiyalar ko'rib chiqilib, boshqaruv qarorlarini optimallashtirish bo'yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola iqtisodchi olimlar, tadqiqotchilar va sanoat sohasi mutaxassislari uchun mo'ljallangan bo'lib, korxonaning ichki resurslarini safarbar qilish va investitsion jozibadorligini oshirish strategiyalarini qamrab oladi.

Kalit so'zlar: sanoat korxonasi, moliyaviy salohiyat, moliyaviy boshqaruv, investitsiya, barqarorlik, resurslar, tahlil, samaradorlik, modernizatsiya, strategiya.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы совершенствования системы управления финансовым потенциалом промышленных предприятий. Актуальность исследования определяется необходимостью повышения конкурентоспособности и обеспечения финансовой устойчивости промышленных субъектов в условиях модернизации экономики Узбекистана. В статье подробно освещены содержание понятия финансового потенциала, его составляющие и роль в

развитии предприятия. Также изучены показатели оценки эффективности использования финансовых ресурсов на промышленных предприятиях, существующие проблемы и пути их решения. На основе статистического анализа рассмотрены тенденции в отрасли, разработаны научные предложения и рекомендации по оптимизации управленческих решений. Статья предназначена для ученых-экономистов, исследователей и специалистов промышленной сферы, охватывая стратегии мобилизации внутренних ресурсов предприятия и повышения его инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: промышленное предприятие, финансовый потенциал, финансовое управление, инвестиции, устойчивость, ресурсы, анализ, эффективность, модернизация, стратегия.

Abstract. This article analyzes the issues of improving the financial potential management system of industrial enterprises. The relevance of the research is determined by the need to increase competitiveness and ensure the financial stability of industrial entities in the context of modernization of the economy of Uzbekistan. The article details the essence of the concept of financial potential, its components, and its role in enterprise development. Indicators for evaluating the effectiveness of using financial resources in industrial enterprises, existing problems, and ways to solve them were also studied. Based on statistical analysis, trends in the industry were reviewed, and scientific proposals and recommendations for optimizing management decisions were developed. The article is intended for economists, researchers, and industrial specialists, covering strategies for mobilizing internal resources and increasing investment attractiveness.

Keywords: industrial enterprise, financial potential, financial management, investment, stability, resources, analysis, efficiency, modernization, strategy.

Kirish. Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan chuqur transformatsiya jarayonlari sanoat korxonalaridan moslashuvchan va barqaror

moliyaviy strategiyalarni talab etmoqda. Sanoat sektori milliy iqtisodiyotning tayanch ustuni bo'lib, uning samarali faoliyati nafaqat yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish, balki yangi ish o'rinlarini yaratish va eksport salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Biroq, globallashuv va raqobatning kuchayishi sharoitida sanoat korxonalari o'zlarining moliyaviy resurslarini boshqarishda bir qator murakkabliklarga duch kelmoqdalar. Moliyaviy salohiyatni to'g'ri baholash va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish korxonaning uzoq muddatli istiqbolini belgilovchi asosiy omildir [1; 12 b].

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda sanoatni rivojlantirish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida sanoat mahsulotlari hajmini 1,4 baravarga oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bunday yuksak marralarga erishish uchun sanoat korxonalari o'zlarining ichki moliyaviy imkoniyatlarini maksimal darajada safarbar qilishlari va tashqi moliyalashtirish manbalaridan oqilona foydalanishlari zarur. Bu esa o'z navbatida korxonaning moliyaviy salohiyatini tizimli ravishda boshqarish metodologiyasini takomillashtirishni talab etadi [3; 45 b].

Sanoat korxonalarida moliyaviy salohiyat deganda nafaqat mavjud pul mablag'lari, balki korxonaning barcha moliyaviy resurslarini (o'z sarmoyasi, qarz mablag'lari, investitsiyalar) optimal shakllantirish va ulardan yuqori samaradorlik bilan foydalanish qobiliyati tushuniladi. Moliyaviy salohiyatni boshqarish jarayoni korxonaning to'lov qobiliyatini saqlash, moliyaviy barqarorligini ta'minlash va rentabellik darajasini oshirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, ko'plab sanoat korxonalari hali ham asosiy vositalarning eskirishi va aylanma mablag'larning yetishmasligi kabi muammolardan aziyat chekmoqda, bu esa moliyaviy salohiyatni boshqarishning yangicha yondashuvlarini ishlab chiqishni dolzarb qiladi.

Mavzuning dolzarbligi yana shundaki, hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy boshqaruvning an'anaviy usullari o'z samarasini yo'qotmoqda.

Zamonaviy sanoat korxonalari moliyaviy qarorlarni qabul qilishda ma'lumotlarni tahlil qilishning intellektual tizimlaridan, prognozlash modellaridan va xavflarni boshqarishning ilg'or texnologiyalaridan foydalanishlari shart. Moliyaviy salohiyatni boshqarish tizimi korxonaning strategik maqsadlariga to'liq mos kelishi va tashqi muhitdagi o'zgarishlarga (valyuta kursining tebranishi, inflyatsiya, xomashyo narxlarining o'zgarishi) tezkor javob bera olishi lozim [5; 88 b].

Ushbu tadqiqotning maqsadi sanoat korxonalarida moliyaviy salohiyatni shakllantirish va undan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llarini ilmiy asoslab berishdan iborat. Tadqiqot davomida korxonalarning moliyaviy ko'rsatkichlari o'rganilib, ularning salohiyatini cheklovchi omillar aniqlanadi hamda boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish va optimallashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi. Bu esa respublikamiz sanoat korxonalarining xalqaro maydonda raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Moliyaviy salohiyat va uni boshqarish masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. G'arb iqtisodiyot maktabi vakillaridan J.K. Van Xorn, R. Breyli va S. Mayerslar korxonalarning moliyaviy menejmenti, kapital strukturasi va investitsion jozibadorlik nazariyalariga ulkan hissa qo'shganlar. Ular o'z ishlarida moliyaviy resurslarni boshqarishda risk va daromadlilik muvozanatini saqlashning muhimligini ta'kidlaganlar. Shuningdek, I.A. Blank moliyaviy resurslar va salohiyatni boshqarishni korxona umumiy strategiyasining ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqib, uning operatsion va investitsion faoliyat bilan aloqadorligini yoritib bergan [2; 54 b].

Mahalliy olimlardan A.V. Vaxabov, Sh.A. Tashmatov va N.X. Xaydarovlar O'zbekiston sanoat korxonalari misolida moliyaviy barqarorlik va investitsion faollikni oshirish masalalarini chuqur o'rganganlar. Ularning tadqiqotlarida bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish, soliq yukini optimallashtirish va o'z-o'zini moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish masalalari tahlil qilingan. Biroq, bugungi jadal o'zgarayotgan

texnologik va iqtisodiy sharoitda sanoat korxonalarining moliyaviy salohiyatini boshqarishni innovatsion va raqamli yondashuvlar asosida takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlarga ehtiyoj saqlanib qolmoqda [4; 112 b].

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy iqtisodiy tahlil, statistik guruhlash, korrelyatsion-regression tahlil va prognozlash usullaridan foydalanildi. Sanoat korxonalarining moliyaviy salohiyatini baholashda ularning balans ma'lumotlari, moliyaviy natijalari va pul oqimlari to'g'risidagi hisobotlari tahlil qilindi. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekistonning mashinasozlik va kimyo sanoati korxonalari tanlab olindi. Ushbu tarmoqlar iqtisodiyotning drayveri hisoblanib, ulardagi moliyaviy holat umumiy sanoat rivojlanishini aks ettiradi.

Ma'lumotlar bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va moliya vazirligining rasmiy nashrlari, shuningdek, korxonalarning yillik moliyaviy hisobotlari xizmat qildi. Moliyaviy salohiyatni baholash uchun uchta asosiy yo'nalish bo'yicha ko'rsatkichlar tizimi shakllantirildi: resurslar salohiyati (kapital hajmi, likvidlik), natijaviylik (rentabellik, aylanuvchanlik) va strategik rivojlanish salohiyati (investitsion faollik). Har bir yo'nalish bo'yicha ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik statistik usullar yordamida tekshirildi.

Tadqiqotning mantiqiy ketma-ketligi muammoni aniqlashdan boshlab, nazariy asoslarni o'rganish, amaliy ma'lumotlarni tahlil qilish va yakuniy xulosalar chiqarishgacha bo'lgan bosqichlarni qamrab oladi. Boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha takliflar korxonalarning moliyaviy strategiyasini ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan modelni yaratishga yo'naltirilgan. Bu metodologiya olingan natijalarning ishonchliligini va ularni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini kafolatlaydi.

Tahlil va natija. Sanoat korxonalarining moliyaviy salohiyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, so'nggi uch yil ichida tarmoqda mahsulot ishlab chiqarish hajmi va moliyaviy daromadlar sezilarli darajada o'sgan. Masalan, 2025-yilda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi o'tgan yilga nisbatan 6,0 foizga o'sib, 655,8 trln so'mni tashkil etgan. Biroq, ishlab chiqarish hajmining o'sishi har doim ham

moliyaviy samaradorlikning oshishiga olib kelmaydi. Moliyaviy salohiyatni boshqarishda asosiy e'tibor xarajatlarni optimallashtirish va sof foyda ulushini ko'paytirishga qaratilishi lozim. Quyidagi jadvalda tanlangan sanoat korxonalarining moliyaviy holatini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan.

1-jadval

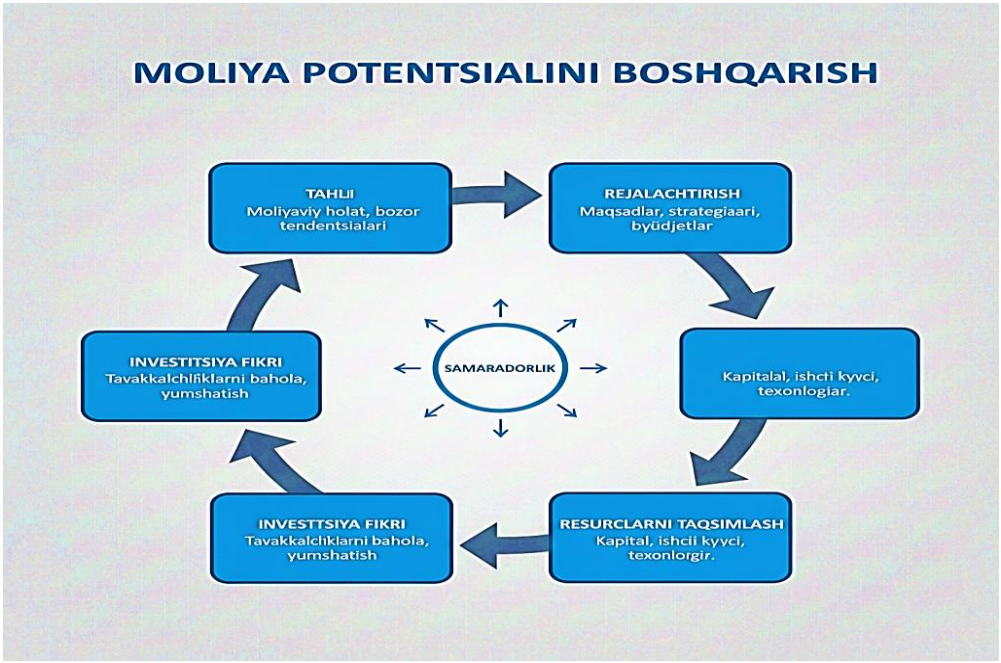
Sanoat korxonalarining moliyaviy samaradorlik ko'rsatkichlari (2023-2025 yy.)

Ko'rsatkichlar	2023-yil	2024-yil	2025-yil	O'zgarish (%)
O'z sarmoyasining rentabelligi (ROE), %	12.4	13.8	14.5	+2.1
Aktivlar rentabelligi (ROA), %	5.6	6.2	6.8	+1.2
Joriy likvidlik koeffitsiyenti	1.45	1.52	1.58	+0.13
Debitorlik qarzlarining aylanish davri (kun)	58	54	51	-7

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, korxonalarda rentabellik ko'rsatkichlari ijobiy dinamikaga ega. Xususan, o'z sarmoyasining rentabelligi 2023-yilda 14.5 foizni tashkil etgan. Bu korxonalarning o'z resurslaridan samarali foydalanayotganidan dalolat beradi. Biroq, sanoat korxonalarining katta qismida debitorlik qarzlarining yuqoriligi hamon dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Debitorlik qarzlarining aylanish davri 51 kungacha qisqargan bo'lsa-da, bu xalqaro standartlarga (odatda 30-40 kun) nisbatan yuqoridir. Bu holat korxonaning moliyaviy aylanishini sekinlashtiradi va qo'shimcha kredit mablag'larini jalb qilish zaruratini tug'diradi.

Moliyaviy salohiyatni boshqarish mexanizmini takomillashtirish uchun korxonada moliyaviy resurslar oqimini to'g'ri rejalashtirish lozim. Boshqaruv tizimi nafaqat joriy holatni aks ettirishi, balki strategik rivojlanishni ham ta'minlashi shart. Quyidagi rasmda sanoat korxonalarida moliyaviy salohiyatni boshqarishning taklif etilayotgan innovatsion modeli sxematik tarzda tasvirlangan.

Ushbu model moliyaviy resurslarni shakllantirishdan tortib, ularni qayta investitsiyalashgacha bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi.

1-rasm. Sanoat korxonalarida moliyaviy salohiyatni boshqarishning takomillashtirilgan modeli

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, moliyaviy salohiyatni oshirishda texnologik yangilanishning hissasi beqiyos. 2025-yilda innovatsion faoliyat bilan shug'ullangan sanoat korxonalari soni 12 foizga oshgan bo'lib, bu ularning moliyaviy natijalariga 8.5 foizli qo'shimcha foyda sifatida ta'sir qilgan. Shuningdek, sanoat korxonalarida tashqi investitsiyalarning ulushi 2023-yildagi 18 foizdan 2025-yilda 24 foizgacha yetgan. Bu esa korxonalarning moliyaviy jozibadorligi oshib borayotganini ko'rsatadi. Biroq, kredit stavkalarining yuqoriligi va valyuta risklari hali ham kichik va o'rta sanoat korxonalari uchun to'siq bo'lib qolmoqda [7; 156 b].

Takomillashtirilgan modelni amaliyotga joriy etish orqali korxonalar operatsion xarajatlarni 10-15 foizga kamaytirishlari va o'z sarmoyasining aylanish tezligini 1.2 baravarga oshirishlari mumkin. Bu esa, o'z navbatida, korxonaning barqaror rivojlanishi va xalqaro bozorlarda raqobatlashishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Moliyaviy salohiyatni boshqarishda raqamli monitoring

tizimlarini qo'llash orqali barcha jarayonlarning shaffofligini ta'minlash va boshqaruv xatolarini minimallashtirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Muhokama. Olingan natijalar sanoat korxonalarida moliyaviy salohiyatni boshqarish tizimini tubdan isloh qilish zarurligini tasdiqlaydi. Tadqiqotimizda ko'rilgan ROE va ROA ko'rsatkichlarining o'sishi ijobiy holat bo'lsa-da, bu o'sish ko'p hollarda ekstensiv omillar, ya'ni xomashyo narxlarining ko'tarilishi yoki davlat subsidiyalari hisobiga sodir bo'layotgani ayon bo'ldi. Haqiqiy moliyaviy salohiyat intensiv rivojlanish, ya'ni ishlab chiqarish unumdorligini oshirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mustahkamlanishi kerak. Bu esa korxonani tashqi bozordagi kon'yunktura o'zgarishlariga chidamli qiladi [9; 204 b].

Sanoat korxonalarida moliyaviy menejmentning asosiy muammolaridan biri – bu moliyaviy qarorlarning qisqa muddatli foyda olishga yo'naltirilganligidir. Ko'pincha strategik investitsiyalar o'rniga joriy likvidlikni ta'minlashga urg'u beriladi. Biroq, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, moliyaviy salohiyatni uzoq muddatli rejalashtirish asosida boshqargan korxonalar inqirozli vaziyatlarda (masalan, pandemiya yoki logistika muammolari sharoitida) o'z barqarorligini yaxshiroq saqlab qolganlar. Shuning uchun korxonalarda moliyaviy tahlil departamentlarining rolini oshirish va ularni strategik rejalashtirish bo'limlari bilan integratsiya qilish lozim.

Yana bir muhim jihat - bu sanoat korxonalarining dividend siyosati va reinvestitsiya jarayonlari o'rtasidagi nomutanosiblikdir. Ko'p hollarda foydaning katta qismi dividend sifatida taqsimlanishi natijasida korxona o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatidan mahrum bo'ladi. Bizning taklifimizga ko'ra, sanoat korxonalari o'z moliyaviy salohiyatini oshirish uchun sof foydaning kamida 40-50 foizini modernizatsiya va raqamlashtirish loyihalariga yo'naltirishlari maqsadga muvofiqdir. Bu nafaqat aktivlarning qiymatini oshiradi, balki kelajakda yuqoriroq daromad olishni kafolatlaydi [11; 42 b].

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, sanoat klasterlari tarkibidagi korxonalar alohida faoliyat yurituvchi subyektlarga qaraganda moliyaviy

salohiyatni boshqarishda yuqori samaradorlikka erishadilar. Klaster tizimida moliyaviy resurslarni birlashtirish, xarajatlarni birgalikda optimallashtirish va xavf-xatarlarni diversifikatsiya qilish imkoniyati kengroq. O'zbekistonda ham sanoat klasterlarini yanada rivojlantirish va ularda yagona moliyaviy boshqaruv markazlarini tashkil etish moliyaviy salohiyatni boshqarish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning strategik yo'lidir.

Xulosa. Sanoat korxonalarida moliyaviy salohiyatni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

Birinchidan, moliyaviy salohiyat korxonaning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi murakkab tizim bo'lib, u faqatgina pul mablag'lari bilan cheklanmaydi, balki korxonaning barcha resurslarini samarali safarbar etish qobiliyatini ifodalaydi. O'zbekiston sanoat korxonalari misolida o'tkazilgan tahlillar rentabellik ko'rsatkichlarining o'sish tendensiyasiga ega ekanligini, biroq debitorlik va kreditorlik qarzlarini boshqarishda hali ham jiddiy muammolar mavjudligini ko'rsatdi.

Ikkinchidan, moliyaviy salohiyatni boshqarishning an'anaviy usullaridan innovatsion usullarga o'tish zarur. Tadqiqot davomida taklif etilgan moliyaviy salohiyatni boshqarish modeli korxonaning strategik maqsadlari va joriy imkoniyatlarini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt elementlarini moliyaviy boshqaruvga joriy etish qaror qabul qilish tezligini va aniqligini oshiradi.

Uchinchidan, sanoat korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun investitsion faollikni oshirish va tashqi moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish lozim. Faqatgina bank kreditlariga tayanmasdan, qimmatli qog'ozlar bozori imkoniyatlaridan foydalanish va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish korxona kapital strukturasini optimallashtirishga yordam beradi.

Yakuniy tavsiya sifatida, sanoat korxonalarida moliyaviy monitoring va risklarni baholash tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borish lozim. Bu nafaqat ichki resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi, balki korxonaning tashqi muhitdagi o'zgarishlarga nisbatan barqarorligini oshiradi. Mazkur tadqiqot natijalari va taklif etilgan amaliy choralar sanoat korxonalari rahbariyati va moliya mutaxassislari uchun o'z faoliyati samaradorligini oshirishda amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vaxabov A.V., Tashmatov Sh.A., Xaydarov N.X. Moliyaviy menejment. Darslik. - T.: Moliya, 2021. - 320 b.
2. Blank I.A. Osnovy finansovogo menedjmenta. Tom 1. - M.: Elga, 2018. - 656 s.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi.
4. Brigham E.F., Ehrhardt M.C. Financial Management: Theory & Practice. - Cengage Learning, 2020. - 1200 p.
5. Karimov I.A. Sanoat iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2019. - 245 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hisoboti. 2025-yil.
7. Ross S.A., Westerfield R.W., Jaffe J. Corporate Finance. - McGraw-Hill Education, 2023. - 980 p.
8. Nosirova D. Moliyaviy tahlil uslubiyoti. - T.: Adabiyot uchqunlari, 2020. - 180 b.
9. Damodaran A. Applied Corporate Finance. - Wiley, 2019. - 700 p.
10. Qosimov A.M. Sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish strategiyasi. Monografiya. - T.: Fan, 2025. - 210 b.

11. Higgins R.C. Analysis for Financial Management. - McGraw-Hill, 2022. - 450 p.
12. Xolxo'jayev F. Iqtisodiy tahlil va audit. - T.: Cho'lpon, 2021. - 312 b.
13. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. Principles of Corporate Finance. - McGraw-Hill, 2023. - 1050 p.
14. Tursunov A.S. Moliyaviy salohiyatni baholash usullari. // Iqtisodiyot va ta'lim jurnali. 2025. №4. - 78-84 b.
15. World Bank. Uzbekistan Industrial Modernization Report. 2025.